

Ústava Spojených států amerických a její ideové zdroje

Disertační práce, autor Mgr. Petr Andjelkovski

Vedoucí práce PhDr. Ing. Jiří Chotaš, Ph.D.

Univerzita Pardubice, Filozofická fakulta, Katedra filozofie, 2025

Oponentský posudek

PhDr. Hana Fořtová, PhD.

Práce Petra Andjelkovského se zabývá Ústavou Spojených států amerických, respektive otázkou její myšlenkové originality. Práce si klade za cíl rozborem možných ideových zdrojů a inspirací autorů této listiny prokázat jejich původnost, dále „zpřístupnit čtenáři existující materiál k otázce původu americké státnosti“ a především v rámci českého prostředí „vyplnit mezeru v oblasti bádání o americkém politickém myšlení způsobenou čtyřicetiletým obdobím komunismu“. (str. 9)

Téma práce je velice široké a můžeme si hned v úvodu položit otázku, zda by nebylo bývalo vhodné jej zúžit. Dá se navíc předpokládat, že v americké politické tradici je toto téma již podrobně zpracováno, je tedy otázkou, zda je možné v disertaci přijít s něčím originálním a zda před autorem nestojí „pouze“ úkol zpracovat velké množství literatury a přehledně ji přednést. Je nutné uvést, že sám autor v úvodu poukazuje na fakt, že mu jde o české akademické prostředí, v němž toto téma takto podrobně zpracováno nebylo, což zajisté do jisté míry ospravedlňuje jeho volbu. Přetrvává otázka, zda nejde o téma příliš rozsáhlé, na jeho šíři ukazuje i škála probíraných autorů coby myslitelů, kteří ovlivnili americké otce zakladatele: Polybios, Cicero, James Harrington, John Locke, Montesquieu, David Hume, William Blackstone. Není přitom zcela jasné, podle jakého kritéria autor zvolené myslitele vybíral. Není pochyb o tom, že jde o autory, kteří si zaslouhují být analyzováni, je však otázkou, zda výběr nerozšířit o některá další jména, o autory, na něž třeba otcové zakladatelé přímo neodkazovali, přesto u nich můžeme najít stopy vlivu na ně (viz dále). Dostáváme se pak samozřejmě k otázce rozsahu práce a hrozbě přílišného rozmělnění nadměrným počtem probíraných myslitelů. Při četbě práce jsem si i tak kladla otázku, zda by nestálo za to soustředit se pouze na určité téma z těch, jež autor probírá (otázka rozdělení mocí, silná exekutiva, federalismus, nezávislá soudní moc, „originalita s ohledem na téma společného soužití lidí“, jak autor nazývá jeden z původních přínosů), a ten podrobně rozebrat skrze ideové zdroje (vybrané myslitele, případně další filosofy) a samotné americké autory ústavy.

Autor se nicméně rozhodl věnovat se celku americké ústavy a souhrnu jejich ideových zdrojů, je tedy na místě se ptát, zda v tomto úkolu obstál.

Práce je členěna do čtyř hlavních oddílů, v prvním autor podává přehled historického vývoje, v druhé, stěžejní části (jak obsahově, tak objemově, neboť tato část tvoří zhruba polovinu rozsahu celé práce) se zabývá přímo ideovými zdroji ústavy, tedy výše jmenovanými autory. Ve třetí části se skrze teze

probírané ve druhé části věnuje sporu federalistů a antifederalistů během debaty předcházející ratifikaci ústavy a konečně ve čtvrté části shrnuje, v jakých ohledech je podle něj americká ústava z myšlenkového pohledu originální.

Ve svém hodnocení práce vyjdu pro přehlednost a stručnost z této čtvrté části, která shrnuje předchozí zjištění, díky čemuž je tak možné se skrze ni vztáhnout k dřívějším částem práce.

Autor začíná čtvrtý oddíl poměrně silným tvrzením: „Z předchozích kapitol je patrné, že americký ústavní systém je syntéza, a to zejména antického Říma a anglické ústavní tradice od začátku třináctého století.“ (str. 152) Následuje věta o tom, že americký ústavní systém „vykazuje i některé prvky přítomné v dějinách italských městských států a konfederovaných unií a lig nizozemských provincií 16.-18. století“. (tamtéž) Zmínka o italských městských státech je příhodná, bohužel v práci nikde rozvinutá není. Bylo by přitom zajímavé se v této souvislosti podívat např. na Machiavelliho *Rozpravy*, které jsou právě dialogem nad římským republikánským systémem v kontextu italských městských států 16. století a jedním z jejich hlavních témat je svoboda, zásadní též v debatách o americké ústavě. Dalším možným autorem je Francesco Guiccardini a jeho *Dějiny Itálie (Storia d'Italia)*, monumentální dílo, které mělo vliv na pozdější politické myslitele, včetně těch z anglosaské tradice. Je škoda, že autor tímto směrem nezaměřil svoji pozornost. Machiavelli je význačný autor svou interpretací svobody v římské republice coby výsledku potýkání dvou povah přítomných ve státě (Machiavelli mluví o „umori“, obtížně přeložitelný pojem – jedná se o tělesné šťávy – které vyjadřují touhy, tendence, charakter, snad i třídy), a to lidu a urozených. Zcela tak převrací Ciceronovu nauku o svornosti stavů, která se v práci objevuje, přičemž Machiavelliho přesvědčení o nutném sporu, neklidu mezi složkami ve státě pro zasahování svobody zásadně ovlivnilo Montesquieua, jednoho z přednostních autorů předkládané práce.

Tím se dostávám k druhému bodu: podle autora je americký systém syntézou „antického Říma a anglické ústavní tradice“, ovšem na další straně tvrdí, že co se týče prvního bodu, principu dělby moci: „ucelenou podobu tohoto principu vytvořil až Montesquieu“. (str. 153) Pokud však tento princip „vytvořil“ až Montesquieu, nedá se tak úplně říci, že jde o syntézu antického Říma a anglické ústavní tradice. Montesquieu zajisté svoji slavnou šestou kapitolu jedenácté knihy *Ducha zákonů* nazývá „O anglickém zřízení“, jak však ukazují interpreti, nejedná se o popis anglického modelu a anglická ústava ani není pro Montesquieua „vzorem“, „modelem“ svobodné ústavy, který by měl být napodobován. Na to ukazuje např. i použití podmiňovacího způsobu v celé kapitole. Bylo by zde vhodné více odlišit realitu tehdejšího anglického ústavního systému a Montesquieuovu analýzu anglického zřízení coby paradigmatu svobodné ústavy, která skrze vyváženou souhru jednotlivých mocí umožňuje nejvyšší možný stupeň svobody. K tomu se nabízí další poznámka: u Montesquieua nejde o oddělení jednotlivých mocí, k němuž do velké míry směřuje americký ústavní systém, ale o jejich „rozvržení“ (fr. *distribution*). To vyjadřuje mimo jiné slavná pasáž z této kapitoly: „Taková je tedy základní ústava vlády, o níž hovoříme. Zákonodárný sbor je zde složen ze dvou částí, které se navzájem svazují svou

zamezující pravomocí. Obě dvě jsou pak vázány mocí výkonnou, která je sama spoutána mocí zákonodárnou. Tyto tři moci by měly být v klidu či nečinnosti, protože jsou však nutným pohybem věci nuceny jít kupředu, jejich pohyb musí být sladěný.“ (EL XI, 6, str. 191)¹ Z toho je zřejmé, že jakékoli oddělení mocí je Montesquieuovi cizí (tvrzení „Montesquieu věřil v to, že exekutiva je zcela oddělena od obou legislativních komor, i když na ně může mít nepřímý vliv.“ str. 107, je chybné, Montesquieu o takovém oddělení nikde nemluví a ani je nepovažuje za žádoucí). Tento posun od Montesquieuova pojetí k tomu, jak se toto téma rozvržení/oddělení jednotlivých mocí objevuje v americké ústavě, by bylo vhodné v práci zevrubněji zanalyzovat: není přítomno v Římě ani v anglické ústavní tradici a jak je vidět, nemá jej na mysli ani Montesquieu. Poměrně přísné oddělení mocí coby výrazný rys americké ústavy vychází ze specifického záměru otců zakladatelů.

Druhým bodem, který bych ráda zmínila v souvislosti s Montesquieuem, je autorovo omezení se na konstituční aspekt anglické ústavy v *Duchu zákonů* (a potažmo americké ústavy). Autor zcela nechává stranou otázku mravů, zvyků, náboženství, tedy toho, co je podle Montesquieua nedílnou součástí „ducha zákonů“. Zcela tak opomíjí závěrečnou kapitolu první knihy *Ducha zákonů* (XIX, 27), kde se Montesquieu věnuje mravům Angličanů a která v jeho pojetí tvoří nedílnou součást analýzy z XI, 6. Montesquieu zde mimo jiné ukazuje, že nezbytnou podmínkou zachování anglické svobody jsou spory, soupeření a silné vášně dvou stran (Montesquieu zde naráží na stranu Toryů a Whigů v anglickém parlamentu). Montesquieu tak originálním způsobem bere za svou Machiavelliho teorii o sporech plebejců a urozených jako základu římské svobody.² Nejsm si jistá, zda je možné oba tyto aspekty, tedy stránku instituční a otázku mravů (Machiavelli by řekl „modi ed ordiní“) oddělovat a zda autor svoje představení ideových zdrojů americké ústavy výlučným soustředěním se na institucionální aspekt příliš neschematizuje. Jak dále uvidíme, absence stránky mravů v širokém slova smyslu je v práci citelná i na jiných místech.

Konečně co se týče Montesquieua i dalších autorů, práci by nepochybně napomohlo rozšířit záběr sekundární literatury k jednotlivým filosofům, který by autora lépe nasměroval.

V dalším bodě týkajícím se suverenity se autor zabývá prezidentským systémem a píše: „Americká ústava dokázala přesně specifikovat mantinely pravomocí federálního prezidenta, čímž došlo k vytvoření nové funkce, která měla vliv na řadu dalších demokratických států.“ (str. 154) Toto silné tvrzení se dnešní optikou a pohledem na kroky staronového amerického prezidenta D. Trumpa zdá velmi optimistické. Autor se vyjadřuje v tomto smyslu, že v americké ústavě systém brzd a protivah minimalizuje riziko nastolení tyranie ze strany prezidenta (čehož se obávali antifederalisté, jde o jejich spor s A. Hamiltonem), vývoj posledních měsíců však ukazuje, že toto riziko je velmi reálné. Je škoda, že autor svoji práci alespoň rámcově nezasadil do současné doby a debaty. Úvodní prohlášení autora k

¹ Základní interpretaci v tomto ohledu přinesla studie C. Eisenmanna, *La pensée constitutionnelle de Montesquieu* z roku 1952.

² Montesquieu tuto teorii v případě Říma bere za svoji v *Úvahách o Římanech*.

disertaci je z února tohoto roku, tedy bezprostředně poté, co se D. Trump podruhé ujal funkce amerického prezidenta, rozumím proto tomu, že autor v době psaní práce neměl na očích to, co vidíme dnes. Přesto by se mi zdálo dobré v úvodu a závěru práce současnou situaci alespoň zběžně reflektovat a snad i zrevidovat některá rozhodná tvrzení týkající se toho, jak silná exekutiva není ohrožením pro demokratický vývoj Spojených států. Téma práce si přímo říká o zarámování do současnosti, ukázalo by se tak, že není jen historickým exkurzem, nýbrž že probírá aktuální otázky (nejen) amerického politického myšlení.

Poslední poznámkou k této části je odkaz na Tocquevillovu *Demokracii v Americe*.³ Je otázkou, zda autor nemohl/neměl knihu využívat více. Tocqueville klade v duchu Montesquieua velký důraz na provázanost politického zřízení a „mravů“ v případě americké demokracie, což by autorovi dle mého pomohlo. Zároveň je však třeba reflektovat, že Tocquevillova práce je 1. studií o demokracii a je otázkou, do jaké míry je možné ji brát jako analýzu amerického politického systému (sám Tocqueville v Předmluvě uvádí, že psal o Americe s pohledem upřeným na Francii); 2. samotný pojem „demokracie“ v Tocquevillově knize vydá na samostatnou studii a nelze jej redukovat na otázku demokratické suverenity, jak předkládaná práce naznačuje (str. 156n). Interpreti ukazují, jak mnohovrstevnatě Tocqueville chápe tento pojem, i zde by bylo vhodné vzít alespoň zběžně v úvahu existující sekundární literaturu.

Velmi problematická se mi zdá být následující část C závěrečného oddílu nazvaná „Originalita s ohledem na téma společného soužití lidí“. Autor se zde v první části soustředí na otázku otroctví (v druhé se zabývá zájmovými skupinami). Jde o zásadní téma, jehož dopady nalézáme v Americe dodnes (právě na úrovni oněch „mravů“, kde je zřetelně vidět propojenost tohoto tématu se zákony. I v době, kdy jsou zákony rovné, může přetrvávat rasismus a nerovné zacházení, které vždy není zákony postižitelné). Otázka by si nepochybně zasloužila širší pozornost, i když není hlavním tématem práce, autor je v této věci snad až velmi stručný. Mnohem horším opomenutím se mi však zdá být naprosté přehlížení toho, že angličtí a další evropští kolonisté nepřišli v Americe na panenskou půdu prostou civilizace. Autor v práci prakticky nikde nezmiňuje původní obyvatele (*Native Americans*), v celé práci jsem našla pouze jednotlivé zmínky o „indiánech“,⁴ jak autor původní obyvatele nazývá, v této části ovšem ani žádná zmínka není, což je vzhledem k názvu „společné soužití lidí“ minimálně závažné. Přitom právě krutý a nespravedlivý způsob, jakým angličtí osadníci zacházeli s původními obyvateli, jejich „chamtivost“, jak o tom píše Tocqueville, např. jejich ospravedlnění vyvlastnění půdy poukazem na to, že při absenci zemědělství původní obyvatelé půdu nijak nezhodnocují, takže na ni nemají nárok, dále třeba i odlišné zacházení, jakého se původním obyvatelům dostávalo v oblastech obsazených Francouzi a Angličany (např. z hlediska smíšeným svazků a dětí v těchto svazcích narozených) trvale poznamenaly americké dějiny. Tocqueville věnuje dvě zásadní kapitoly v *Demokracii v Americe* právě

³ V poznámce 624 je chybně datum vydání knihy, má být 1835 (1. díl) a 1840 (2. díl).

⁴ Je otázkou, zda by nebylo vhodnější mluvit o „původních obyvatelích“, místo „indiánech“.

osudu černošského a indiánského obyvatelstva a zabývá se otázkou svobody a hrdosti původních obyvatel i neslučitelnosti jejich způsobu života s životem protestantských osadníků. Na osudu původních obyvatel a bezcitném, byť legálním zacházení s nimi, ukazuje podstatné rysy amerických mravů, což nás dostává zpět k již probírané otázce. Podíváme-li se na dnešní Ameriku a činnost D. Trumpa, který záměrně zcela přehlíží, že by na americké půdě před příchodem bílých protestantů kdy kdo byl (jak o tom svědčí jeho rozhodnutí o přejmenování nejvyšší hory USA, přejmenování Mexického zálivu a další), zdá se být tato absence v práci těžko obhajitelná a obzvlášť nešťastná.

Posledním bodem, k němuž bych se vzhledem k této části práce chtěla vyjádřit, je paralela, kterou autor v samotném závěru práce staví mezi americkým a možným budoucím evropským federalismem, kdy navrhuje srovnání obou modelů. Zběžně sice zmiňuje fakt, že „evropská populace je mnohonásobně různorodější a početnější než tehdejších třináct amerických kolonií“ (str. 164), přesto se však z práce zdá, že by americký federalismus mohl sloužit pro Evropu jako inspirace. To ovšem znamená zcela přehlédnout kontrast mezi rozmanitostí Evropy a homogeností anglických osadníků, kteří tvořili obyvatelstvo původních třináct amerických kolonií, z hlediska jazyka, náboženství, mravů, barvy pleti atd. Američtí otcové zakladatelé vycházeli z reality, která je zcela odlišná od reality jednotlivých evropských států s jejich různými dějinami, jazyky a kulturami, nevidím tedy moc prostor pro užitečné paralely (bylo by rozhodně nutné možnou paralelu podložit pevnějšími argumenty, než se tak v samotném závěru práce děje).

Zdá se mi též, že autor chápe římské politické myšlení jako navazující na řecké, aniž by přicházelo s něčím zásadně novým (např. str. 30n, též str. 44, kde je řečeno, že Cicero se snažil o „vytvoření svobodné a spravedlivé polis.“ Cicero nikdy neusiloval o polis, ale o res publicu, a to není totéž. Cicero si byl vědom originálnosti římského politického myšlení a byl na to patřičně hrdý). Myslím, že by zde stálo za to zdůraznit původnost římského politického myšlení, které přišlo s mnoha koncepty, které Řekové jednoduše neznali (za jiné jmenujme právě pojem res publica, který nemá ekvivalent v řeckém politickém myšlení).⁵

Co se týče formální stránky práce, její rozsah je přiměřený tomuto typu práce, jak jsem psala již v úvodu, osobně bych zvažovala zúžení tématu a jeho zevrubnější analýzu. Práce je psána přehledně, vzhledem k šíři tématu někdy snad až příliš přehledově. Stylisticky je práce bez větších problémů, pouze pozor na opakovanou absenci čárek ve vložených souvětích, která někdy mírně stěžuje porozumění větné výpovědi. Občas se v práci objeví překlep, např. na str. 120 je uveden James Hamilton (má být Alexander H.; na str. 125 v plánu W. Patersona zní bod 9. takto: „Občan jiného státu může být stíhán podle zákona, v kterém zločin spáchal“, str. 125. Zjevně zde vypadl kus věty; občas je též špatně shoda podmětu s přísudkem: str. 150 „válečné zkušenosti ukázali“). Sjednotila bych též skloňování cizích

⁵ K tomuto tématu viz např. C. Moatti, « *Res publica* ». *Histoire romaine de la chose publique*, 2018.

jmen: autor skloňuje Locke – Locka, ale Hume – Humea. V literatuře ani v poznámkách pod čarou není uveden překladatel, co se týče překladu některých citací, není jasné, zda je jimi sám autor disertace (u nepřeložených textů); to by bylo vhodné uvést. Montesquieu je v seznamu literatury psán špatně. U Montesquieua jsem si také všimla toho, že někdy je uvedeno doslovně některé jeho tvrzení, aniž by bylo označeno jako citace (str. 70 politická svoboda jako „klid ducha, který vyvěrá...“; str. 71 „ale protože je to ve velkých státech nemožné...“). To by se v tomto typu práce stávat nemělo.

Myslím, že práce by si zasloužila zevrubnější úvod i závěr, v úvodu se nabízí podrobnější rozbor toho, kterým autorům bude ve stěžejní druhé části práce věnována pozornost, stejně tak jako systematizace základních otázek: dělba moci, soudní moc, silná exekutiva, federalismus, zastupitelství atd. V závěru potom např. podrobnější rozvedení teze o možné paralele mezi Amerikou a Evropou. Ocenila bych přítomnost většího počtu knih sekundární literatury k probíraným autorům (mimo výše zmíněných autorů též u Locka a vlivu jeho teorie vlastnictví na osidlování nového kontinentu). Z obecných knih k tématu v práci bohužel chybí důležitá studie k modernímu republikanismu, kniha J. G. A. Pococka *The Machiavellian Moment* (je zmíněna pouze skrze knihu R. Kučery, str. 55).

Navzdory těmto námitkám se domnívám, že autor v práci dosáhl svého cíle, tedy podat přehledovou studii, která v českém prostředí doplní a rozšíří existující práce na téma, které je dnes opět výsostně aktuální. **Práci proto doporučuji k obhajobě.**

Pro autora bych měla vzhledem k obhajobě několik otázek:

Podle jakého kritéria volil autor disertace myslitele, které se rozhodl zařadit do II. kapitoly (Ideové zdroje ústavy) a proč mezi nimi zcela chybí myslitelé italské renesance (N. Machiavelli, F. Guiccardini)?

Není přeci jen v americké ústavě, tak jak byla koncipována vzhledem k exekutivní moci, možné riziko sklouznutí k autoritářskému systému? Viz dnešní Spojené státy americké.

Na str. 160 autor tvrdí: „Americký systém byl vzorem všem demokratickým režimům uplatňujícím zastupitelskou demokracii...“ Na čem autor toto silné tvrzení zakládá? Např. francouzský systém rozhodně nevznikl podle amerického vzoru, to samé můžeme říci o dalších evropských státech. Americký prezidentský systém byl uplatněn především v zemích jižní Ameriky, které často sklouzávaly k autoritářskému režimu. V Evropě žádnou zemi s podobným systémem nenajdeme (Francie a Polsko jsou poloprezidentské systémy).

Hana Fořtová, 22. 11. 2025